

Teresa Dobrzyńska

Powieść a poznanie

Sztuka i Filozofia 25, 132-134

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Dobrzyńska

POWIEŚĆ A POZNANIE

Zofia Mitosek, *Poznanie (w) powieści – od Balzaka do Masłowskiej*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2003, 371 s.

Najnowsza książka Zofii Mitosek, na którą złożyło się 20 interpretacji powieści, stanowi pasjonujące i dojrzałe studium możliwości poznawczych tego gatunku literackiego w jego różnych mutacjach XIX- i XX-wiecznych. Praca ta jest owocem wieloletnich doświadczeń badawczych i dydaktycznych Autorki, która należy do kręgu najwybitniejszych polskich znawców poetyki powieści, zagadnień narratologii oraz doktryn literackich. Ma w swoim dorobku m.in. (kilkakrotnie wznawiane) kompendium *Teorie badań literackich* (1983, 1988, 1995) oraz monografię na temat odniesienia literatury do rzeczywistości, pt. *Mimesis. Zjawisko i problem* (1997), a także prace z zakresu poetyki i antropologii opowiadania (m.in. – wraz z B. Owczarkiem i W. Grajewskim – jest współredaktorką tomu pt. *Praktyki opowiadania*, 2001; kolejny tom zbiorowy pod jej redakcją, pt. *Opowiadanie w perspektywie badań porównawczych*, ukáže się w 2004 r. w krakowskiej Universitas).

Wytrawna znawczyni teoretycznej i historycznej problematyki powieści skupiła się w swej ostatniej książce na analizie tego gatunku jako złożonej konstrukcji znakowej kumulującej w sobie wyobrażenia o świecie, człowieku, społeczeństwie oraz będącej swego rodzaju laboratorium poznania. Badanie szczególnych rysów organizacji tekstu i przeobrażeń struktury powieści staje się w rozprawie Mitosek drogą do naświetlenia roli powieści jako nośnika światopoglądu i szczególnego medium filozoficznego, w którym perspektywa poznawcza autora splata się z perspektywą narratora oraz bohatera czy bohaterów utworu, a wszystko to zderza się z wyobrażeniami o świecie, jakie mają odbiorcy tekstu, którzy uczestniczą w doświadczeniu poznawczym wyrażonym za pośrednictwem tekstu literackiego i osadzonym w określonym kontekście kulturowym.

Ze względu na powikłany układ instancji osobowych (autor – narrator – bohater) oraz tworzywo językowe, jakim się powieść posługuje – tworzywo wnoszące swoistą kulturową perspektywę oglądu rzeczywistości,

a jednocześnie dysponujące bogatymi środkami wyrażania różnorodnych modalności i ocen – gatunek ten daje ogromne możliwości obrazowania i kształtowania postaw światopoglądowych, a także odzwierciedla najdogłębniej rozterki ideologiczne oraz poszukiwania intelektualne swej epoki. Zofia Mitosek ukazuje bogactwo tych postaw, różne sposoby ich artykułowania za pośrednictwem zmieniającej się struktury narracji czy konstrukcji bohatera; ujawnia konotacje poznawcze różnych rozwiązań formalnych, jakie z wielką intensywnością pojawiają się w powieści i sprawiają, że jest to gatunek najbardziej wielokształtny i podlegający dynamicznym zmianom.

Swój złożony proces dowodowy Autorka przeprowadza w serii studiów poświęconych powieściom, z których większość należy do kanonu literatury polskiej i obcej. Choć zestaw tych utworów zdaje się rządzić raczej indywidualnymi zainteresowaniami i fascynacjami Badaczki niż z góry ustaloną zasadą, jednak okazuje się, że dzięki swej różnorodności oraz ważnej pozycji w obrębie gatunku mogą one reprezentować pewne charakterystyczne etapy rozwoju formy powieściowej na drodze penetrowania stanu świadomości i wyrażania postaw ideologicznych. Autorka uwagę swą skupia kolejno na *Jaszczurze* Balzaka, *Zbrodni i karze* Dostojewskiego, *Lalce* Prusa, *The turn of the Screw* Jamesa, *Jądrze ciemności* Conrada, t. VI *W poszukiwaniu straconego czasu* Prousta, *Przedwiośniu* Żeromskiego, powieści pt. *Absalomie*, *Absalomie* Faulknera, *Jedynym wyjściu* Witkacego, *Wybrańcy* Manna, *Bramach raj* Andrzejewskiego, *Drodze przez Flandrię* Simona, *Górach nad czarnym morzem* Macha, *Bładym ogniu* Nabokova, *Rozmowie z katem* Moczarskiego, *Zasypie wszystko*, *zawieje* Odojewskiego, *Weselu w domu* Hrabala, powieści pt. *Umschlagplatz* Rymkiewicza, *Nieśmiertelności* Kundery. Serię tę zamyka – nieco kokieteryjnie – analizą intrygującego zjawiska w polskim życiu literackim: debiutanckiej powieści D. Masłowskiej *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*.

Analizując tak różnorodny pod wieloma względami materiał powieściowy, Zofia Mitosek zarysowuje rozległą panoramę zjawisk artystycznych, które wyrażają doświadczenie poznawcze i których ewolucja jest motywowana przez poszukiwania w tej sferze. Śledzenie kierunków tej ewolucji poprzez szczegółową lekturę kolejnych utworów i analizę innowacji w zakresie technik narracyjnych pozwala Autorce odkryć w tych przemianach ślady zasadniczych dylematów i niepokojów ostatnich dwóch stuleci.

W wywodzie dotyczącym kwestii filozoficznych, a jednocześnie osadzonym w empirii badań literaturoznawczych, rozbiór powieści

uwzględnia różne poziomy ich organizacji, skupiając się również na kształcie stylistycznym tekstów. Wypływa to z przekonania, że każdy z tych poziomów uczestniczy w artykulacji sensu i treści światopoglądowych utworu. Analiza przeprowadzona jest w sposób bardzo wnikliwy, zgodnie z najwyższymi standardami poetyki i sztuki interpretacji.

Odczytania poszczególnych utworów, same w sobie interesujące, a niekiedy konfrontowane z interpretacjami innych badaczy, wkomponowane są w nadrzędną konstrukcję myślową, która stale jest obecna w toku wywodów, ale zyskuje jeszcze większą wyrazistość dzięki tytułom poszczególnych rozdziałów i ramie kompozycyjnej, jaką stanowi słowo wstępne, pt. *Poznanie (w) powieści*, oraz podsumowujące *Postowie*. Właśnie ta nadrzędna warstwa wyводу, dotycząca możliwości poznawczych sztuki oraz poznania poprzez sztukę, stanowi najcenniejsze dokonanie myślowe Autorki. Jej książka odkrywa zarówno istotne rysy poszczególnych utworów, jak i ważne aspekty procesu rozwoju całego gatunku oraz rolę tego gatunku w kulturze. A intrygujący tytuł, nawiązujący do gier językowych znanych ze współczesnej poezji, publicystyki i tekstów reklamowych, dobrze się tłumaczy jako hasło wywoławcze, w syntetyczny sposób ujmujące problematykę rozważań.

Poznanie (w) powieści to praca dojrzała, bogata myślowo, penetrująca takie możliwości gatunku, które przesądziły niewątpliwie o jego długiej żywotności i wysokiej randze kulturowej. Książka jest potwierdzeniem szerokich kompetencji Autorki jako badacza literatury i znawcy problematyki filozoficznej. Aktualność i doniosłość poruszanych zagadnień, systematyczny tok wykładu i komunikatywny styl to atuty, które powinny zapewnić jej miejsce wśród lektur obowiązujących na studiach filologicznych.